

МУТАВОТИР ҲАДИСЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАРИХИЙ АҲАМИЯТИ.

Раъно Зокирова Ислом қизи

Бухоро. Исломшунос.

Аллоҳга беадад шукурки, Ватанимиз кундан- кунга илдам қадамлар билан хар соҳада юксалиб, илфур мамлакатлар сафидан ўрин олмоқда. Бугун илм- маърифат, моддий ва маънавий меросимизни чуқур ўрганиб, ёш авлодга йэтказиш ва уларни хар томонлама баркамол килиб тарбиялаш - мамлакатимиз сиёсатида энг аҳамиятли ва устувор йўналишлардан бири.

Шундай экан, келажак авлодимизни хақиқий, туғри ва улар хаётида муҳим ўрин тутадиган ҳадислар билан таништириш эса асосийси вазифалардан хисобланади

Ҳадислар бизга етиб келиши жиҳатидан икки қисмга бўлинади:

- Мутавотир ҳадислар
- Оҳод ҳадислар

«Мутавотир» сўзининг луғавий маъноси: «кетма-кет келувчи», «пайдар-пай ёғувчи» бўлса, «Оҳод» сўзининг маъноси: «бирликлар» («аҳадун» – «якка», «бирлик», унинг кўплиги — «оҳод» – «бирликлар»)дир.

Мутавотир ҳадисга уламолар шундай таъриф берганлар: «Ёлғонга келишиб олишлари мумкин бўлмаган даражада кўп ровийдан ривоят қилинган ҳадис мутавотирдир».

Яъни: мутавотир шундай ҳадиски, унинг санадидаги ҳар бир табақада жуда кўп ровий ривоят қилган. Ана шу ровийларнинг барчаси ривоят қилинган ҳадисни ўзгартиришга келишиб олишлари мумкинлигини ақл инкор этади.

Уламолар ҳадис мутавотир даражасида бўлиши учун унда тўртта шарт топилиши керак дейдилар:

1-шарт: Ҳадис жуда кўп ровийдан ривоят қилинган бўлиши керак. Бунда ровийларнинг энг ози қанча бўлиши борасида бир неча фикрлар бўлиб, уларнинг энг эътиборлиси ровийларнинг энг ками ўн киши бўлишидир.

2-шарт: Мана шу кўп ровий ҳадис санадининг барча табақасида топилиши керак. (Яъни: санаднинг ҳар бир табақасида ўнтадан кўп ровий ривоят қилган бўлиши керак)

3-шарт: Ровийларнинг ёлғонга келишиб олишлари мумкинлигини одат муҳол санаши керак.

4-шарт: Улар берган хабар ҳисга суюнган бўлиши керак. Яъни: ҳадис «Эшитдик», «Кўрдик» деб ривоят қилинган бўлиши, «Ўйлашимизча» деган сўзлар билан ривоят қилинмаган бўлиши керак.

Мана шу шартларнинг барчаси топилган ҳадис мутавотир ҳадис хисобланади.

Мутавотир ҳадис зарурий илмни ифода этади. Яъни: у билан шундай ишончли илм ҳосил бўладики, инсон уни қатъиян тасдиқлаши лозим бўлади, ҳудди кўзи билан кўриб турган нарсасини тасдиқлагани каби. Чунки кўзи билан кўриб турган нарсасини ҳеч бир одам йўқ деб, инкор эта олмайди. Мутавотир хабар ҳам худди шу кабидир. Шунинг учун мутавотир ҳадисларнинг барчаси мақбул бўлиб, бу ҳақида баҳс қилишга ҳожат йўқ.

Шу сабаб, биз мутавотир ҳадислар борасида илмий тушунча беришликни лозим топдик. Мутавотир» - бу истилоҳ луғавий жиҳатдан «кўплик» маъносини англатади. Уламолар истилоҳида эса, бундай ҳадисларда Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ривоят қилган биринчи, иккинчи ва учинчи ҳалқа одамлари ёлғон келишувга имкон бермайдиган даражада кўп бўлиши керак. Мисол учун, бир ҳадисни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўттиз киши ривоят қилган. Худди шу ҳадисни мазкур ўттиз саҳобийдан шу қадар ёки ундан ҳам кўп ададдаги тобеъинлар, улардан эса худди шунча табаъ тобеъинлар ривоят қилганлар. Ана ўша ҳадис мутавотир ҳадис дейилади. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг таҳорат қилишлари, намоз ўқишлари, рўза тутиб, ҳаж қилишлари, жумъада хутба ўқишлари, азон, иқомат каби амаллари кўп марта ва кўпчилик ҳузурда бўлганлиги учун ҳаддан ташқари кўп одамлар ривоят қилганлар. Мана шу масалаларга тегишли ҳадислар мутавотир ҳисобланади. Шунингдек, Пайғамбаримизнинг: «Ким менинг номимдан қасддан ёлғон тўқиса, дўзахдан жойини олаверсин», деган ҳадислари мазмунига ўхшаш кўпгина ҳадислар мутавотир ҳисобланади. Мутавотир ҳадис ила собит бўлган ҳукмни инкор қилган киши кофир, бундай ҳукмни эътироф этган, лекин унга амал қилмаган одам эса, гуноҳкори азим бўлади.

Мутавотир хабар икки қисмга бўлинади:

- Лафзий мутавотир – лафзи ҳам, маъноси ҳам мутавотир бўлган ҳадис. Мисол учун: Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Ким менга қасддан ёлғон тўқиса, ўзига дўзахдан бир ўрин тайёрлайверсин», деган ҳадислари етмишдан ортиқ саҳоба розияллоҳу анҳумлардан ривоят қилинган ва бошқа табақаларда ҳам шу каби кўпчилик ривоят қилган.

- Маънавий мутавотир – лафзи эмас, фақат маъносигина мутавотир бўлган ҳадис. Мисол учун: дуода қўлни кўтариш борасида юзга яқин ҳадис бўлиб, уларнинг барида Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам дуода қўлларини кўтарганлари келтирилган, лекин унинг ҳолати ҳар хил. Улардаги ҳар бир ҳолар мутавотир эмас. Ҳадислар ўртасидаги боғлиқлик дуо вақтида қўлни кўтариш бўлиб, ҳамма кўринишлари эътиборидан мутавотирдир.

Ҳавз ҳақидаги ҳадис, маҳсига масҳ тортиш ҳақидаги ҳадис, намозда икки қўлни кўтариш ҳақидаги ҳадис ва шу каби мутавотир ҳадислар кўп бўлишига қарамай, оҳод

ҳадислар жуда кўп эканлиги боис, оҳодга нисбатан мутавотир ҳадисларанчагина оздир.

Хабарнинг Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бизгача етиб келиши ҳақида сўз юритар эканмиз, аввало бу йўлда иштирок этувчиларнинг иккига тақсимланишларини айтиб ўтишимиз лозим.

Биринчи қисми саҳобалар розияллоҳу анҳумдан иборатдир. Улар ваҳийнинг соясида яшаган зотлардир. Улар ҳар бир хабарни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан ёки у зотдан эшитган ўзларига ўхшаш саҳобалардан олганлар. Саҳобалар розияллоҳу анҳум барчалари адолатлидирлар. Шунинг учун, уларни текшириб ўтиришга ҳожат йўқ. Саҳоба эканликлари билинса, бўлди. Ҳеч иккиланмай хабарлари қабул қилинаверади.

Иккинчи қисми саҳобалардан кейин келганлардан иборатдир. Буларнинг хабарини қабул қилишдан олдин нақл қилиш тўғрилиги билан бирга, ровийнинг ҳоли, ишончилиги, адолати, зобти, ривоятнинг узилмай етиши каби нарсаларни диққат билан ўрганилади.

Ҳадисларни асрлар оша бизга етиб келиши жиҳатидан тақсимлаш борасида икки хил йўл тутилган.

Биринчи йўл фуқаҳолар, усулийлар, калом уламолари, баъзи аҳли ҳадисларнинг йўли бўлиб, улар ҳадисларни мутавотир ва оҳодга тақсимлашади.

Иккинчи йўл ҳанафийларники бўлиб, улар ҳадисларни мутавотир, машҳур ва оҳодга тақсимлашади.

ЖУМҲУРНИНГ ЙЎЛИ

Юқорида айтиб ўтилганидек, жумҳур уламолар ҳадисларни иккига: «мутавотир» ва «оҳод»га тақсимлашади.

Хабар бизга етиб келиш жиҳатидан икки қисмга бўлинади:

1. Муайян адад билан чегараланмаган йўллар ила бизга етиб келган хабарни «мутавотир хабар» дейилади.

2. Бизга етиб келгунча бўлган йўллари муайян адад билан чегараланган хабарни «оҳод хабар» дейилади.

«Мутавотир» сўзи араб тилида исми фоил бўлиб, «тавотур» сўзидан олингандир ва «кетма-кет келиш» маъносини билдиради. «Ёмғир тавотур бўлди» деганда, ёмғирнинг ёғиши кетма-кет бўлгани билинади.

Мутавотир хабарнинг истилоҳдаги маъноси бундай: «У кўпчилик томондан ривоят қилинган хабар бўлиб, одатда мазкур ровийларнинг ёлғонга келишиб олиши мумкин эмасдир».

Ушбу таърифнинг шарҳи:

Мутавотир ҳадис ёки хабарнинг ривоят қилувчиларининг ҳар бир табақасида кўп ровийлар бўлади. Одатда, ақл билан ҳукм қилинадиган бўлса, ана шунчалик кўп сондаги кишилар ўзаро келишиб, ёлғонни тўқиб олишлари мумкин бўлмайди.

Мисол учун, бир ҳадисни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўттиз киши ривоят қилган. Худди шу ҳадисни мазкур ўттиз саҳобийдан шу қадар ёки ундан ҳам кўп ададдаги тобеъинлар, улардан эса худди шунча табаъа тобеъинлар ривоят қилганлар. Ана ўша ҳадис «мутавотир ҳадис» дейилади.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоҳарат қилишлари, намоз ўқишлари, рўза тутиб, ҳаж қилишлари, Жумъада хутба ўқишлари, азон, иқомат каби нарсалар кўп марта, кўпчилик ҳузурда бўлгани учун ҳаддан ташқари кўп одамлар ривоят қилган. Мана шу масалаларга тегишли ҳадислар мутавотир ҳисобланади.

Мутавотирнинг шартлари

Юқоридаги таърифнинг шарҳидан аён бўладиги, хабардаги тавотур сифати тўрт шарт топилгандагина вужудга чиқади.

1. Уни жуда кўп сонли кишилар ривоят қилишлари шарт.

Ўша кўпчиликнинг сони қанча бўлади, деган масалада уламолар бир неча гапга ихтилоф қилишган. Шу гапларнинг ичидан ихтиёр қилингани, хабар мутавотир бўлиши учун уни ривоят қилувчиларнинг сони ҳар бир табақада камида ўнта бўлиши керак, деган гапдир. Яъни, бир ҳадисни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан камида ўнта одам эшитган бўлиши лозим. Саҳобийлардан ўша ҳадисни эшитган тобеъинларнинг сони ҳам камида ўнта бўлиши зарур. Ундан кейингилари ҳам камида ўнта бўлиши керак. Яъни, санаднинг ҳамма жойларида ровийларнинг сони ўнтадан кам бўлмасагина ҳадис «мутавотир» дейилади.

2. Ана шу кўпчилик, яъни ўнта ва ундан кўп бўлиш санаднинг барча табақаларида бўлиши керак.

3. Одатда, ана шу ҳадисни ривоят қилган одамлар ёлғонга келишиб олиши амримаҳол бўлиши ҳам шарт.

4. Улар бераётган хабар ҳиссий идрок қилинадиган нарсани ифода қиладиган бўлиши керак. Масалан, «эшитдим», «кўрдим», «ушладим» дейишга оид ва шу каби нарсалар бўлиши лозим. Фақат ақлга ҳавола қилинадиган воқеъа-ҳодисалар, «Олам миллион йил олдин пайдо қилинган экан» ёки «Аллоҳ таоло оламни яратганда ундоқ бўлган экан» каби гаплар мутавотир хабар бўлиши мумкин эмас.

Мутавотир хабарнинг ҳукми

Мутавотир хабар зарурий илмни, яъни яқийн – шак-шубҳаси йўқ илмни ифода қилади. Бошқача қилиб айтганда, инсон ана шу илмни билганда жазм ила тасдиқ қилиши заруратга айланади. Ундан бошқа иложи қолмайди.

Мисол учун, бир ишни биров ўз кўзи билан кўрган, демак, у бу ҳақда илми яқийнни ҳосил қилди. Бошқача қилиб айтганда, ўзида зарурий илмни ҳосил қилди.

Ўша нарсанинг бўлганига ишониши заруратга айланди. Ўзим кўрдим-у, аммо ишонмайман, дея олмайди. Бу киши ўша нарсани тасдиқлашда ҳеч иккиланмайди. Мутавотир хабар ҳам худди шундай бўлади. Шунинг учун, мутавотир ҳадис ёки хабарнинг ҳаммаси тўхтовсиз қабул қилинади

Аллоҳ таоло барчамизга ҳадис илмини ўрганиш ва унга амал қилишга тавфиқ берсин.